

94, I-II; Şenol Çelik, *Osmanlı Taşra Teşkilatında İçel Sancağı: 1500-1584* (doktora tezi, 1994), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 172-173; İbrahim Sezgin, *XV. ve XVI. Asırlarda Gelibolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi* (doktora tezi, 1998), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 39; Feridun M. Emecen, "Osmanlılar'da Yerleşik Hayat, Şehirler ve Köylüler", *Osmanlı*, Ankara 1999, IV, 94; Sezai Sevim, "Tahrir Defterlerindeki Muhassıl Deyimi Üzerine Bazı Bilgiler", *Ulusal Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, Bildiriler* (haz. Alâaddin Aköz v.dğr.), Konya 2000, s. 219-226; M. Çetin Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı'nda Yerleşme ve Vergi Nüfusu", *TTK Belleten*, LII/202 (1988), s. 165.

ZEKÂİ METE

MUHASSİN b. ALİ b. EBÛ TÂLİB

(محسن بن علي بن أبي طالب)

Hz. Ali'nin Fâtıma'dan olan, anne karnında veya küçük yaşta öldüğü belirtilen oğlu.

Ahmed b. Hanbel'in naklettiği bir rivayete göre Hz. Ali, oğulları Hasan ve Hüseyin'de olduğu gibi üçüncü oğluna da Harb adını koymayı ve Ebû Harb diye anılmayı istemiş, fakat her defasında Resûlullah bu adı beğenmeyerek başka isim koymuş, sonuncusunu da Muhassin (Muhsin) diye adlandırmıştır (*Müsned*, I, 98, 118). İbn Hacer'in isnadını sahih gördüğü (*el-İşâbe*, VI, 243) bu rivayetteki bilgi Taberî (*Tarih*, V, 153) ve Ya'kübî (*Tarih*, II, 213) gibi bazı tarihçilerin eserlerinde de yer alır. İbn Sa'd, Hz. Ali'nin Fâtıma'dan ve diğer eşlerinden olan çocukları hakkında bilgi verirken Muhassin'den söz etmez ve saydıklarının dışında onun bir çocuğunun olduğuna dair sağlıklı bilgi bulunmadığını kaydeder (*et-Tabakât*, III, 19-20). İbn Kuteybe ise Hasan ve Hüseyin'den sonra Muhassin'in adını zikreder ve küçük yaşta öldüğünü belirtir (*el-Ma'ârif*, s. 210, 211). İbn Ebû Şeybe'nin naklettiği bir rivayete göre Hz. Ali ile Zübeyr, Ebû Bekir'in hilâfetine karşı Hz. Fâtıma'nın evinde faaliyet göstermeye başlamış, durumdan haberdar olan Hz. Ömer, Fâtıma'yı ziyaret ederek Resûlullah ile kendisinin en çok sevdiği insanlar olduğunu, fakat bu durumun hilâfet aleyhtarlarının evinde toplanmaya devam ettikleri takdirde evini yakmasına engel olmayacağını söylemiş, Hz. Fâtıma da toplantılara engel olmuştur (*el-Muşannef*, VII, 432). Şii müellifleri de Hz. Fâtıma'nın Muhassin adında bir çocuğunun olduğunu söyler. Onlara göre Fâtıma, Ümmü Külsüm'den sonra tekrar hamile kalmış ve Resûl-i Ekrem

doğumdan önce çocuğun ismini Muhassin koymuştur. Şiiler'e göre Muhassin daha anne karnında iken Hz. Peygamber'in vefatı üzerine Ebû Bekir'e biat edilmesinin ardından Hz. Ömer biat almak için Ali'nin evine baskın düzenlemiş, olumlu cevap alamayınca evi yakma tehdidinde bulunmuş, nihayet kapıya dayandığında kapı arkasında bulunan Fâtıma'nın kaburga kemikleri kırılmış ve çocuğunu zayı etmiştir.

Bu iddia başlıca üç tür kaynakta yer almaktadır. 1. Şii müellifleri yahut Şii temayüllü âlimler tarafından kaleme alınan imâmetle ilgili eserler. İbn Rüstem et-Taberî'ye nisbet edilen *Delâ'ilü'l-imâme*'de (s. 28-29) Hz. Ömer'in adı anılmadan ev baskınına temas edilmekte ve bu sırada Fâtıma'nın çocuğunu kaybettiği, hatta bu hadisenin onun ölümüne yol açtığı ileri sürülmektedir. Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zehab*'de ve Ali evlâdî hakkında önemli bilgiler içeren *et-Tenbih*'te konuya hiç temas etmezken kendisine aidiyeti tartışmalı olan *İşbâtü'l-vaşiyye*'de (s. 146) olay nakledilmektedir. 2. Nazzâm'dan bahseden bazı eserler. Mu'tezile kelâmcısı Nazzâm'ın Ali'nin imâmeti hakkında nas bulunduğu, fakat Ömer'in bunu gizlediği, onun ayrıca Fâtıma'nın karnına vurarak Muhassin'i düşürmesine sebep olduğunu söylediği kaydedilir (meselâ bk. Safedî, VI, 17). Bu bilgiler bazı mezhepler tarihi kaynaklarına da girmiştir (meselâ bk. Şehristânî, I, 50-51). 3. İlk dönem Şii âlimlerinden Süleym b. Kays el-Hilâlî'nin *Kitâbü Süleym* veya *Aşlu Süleym* diye adlandırılan eserinde yer alan bilgiler. Ebân b. Ebû Ayyâş'ın Süleym b. Kays'tan naklettiği uzun rivayette Şii müelliflerinin tekrarladığı bilgi etraflıca verilmiştir (Meclisî, XLIII, 197-198). Şia'nın temel anlayışını teşkil eden imâmet hakkında nas bulunduğu yolundaki iddiayı pekiştirmek ve Hz. Ömer aleyhine delil oluşturmak amacıyla öne sürülen bu rivayet zamanla bazı Şii kelâm kitaplarına yansımıştır. Meselâ Feyz-i Kâşânî, Şia'nın önemli kelâm kaynaklarından biri sayılan eserinde ev baskını anlatıldıktan sonra Fâtıma'ya Ömer'in değil onun emriyle amcasının oğlu Kunfuz'un vurduğunu ve Fâtıma'nın aldığı kamçı darbeleri yüzünden çocuğunu kaybettiğini söylemiştir (*İlmü'l-yakîn*, II, 687). Bu rivayet Fâtıma hakkındaki monografi çalışmalarında da yer almıştır (meselâ bk. M. Kâzım el-Kazvîni, s. 326-327; İbrâhim Emînî, s. 204-210).

Öte yandan Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde konuyla ilgili olarak nakledilen rivayetler (bu rivayetlerin isnadlarının hasen, râvilerinin -biri hariç- Buhârî

ve Müslim'in de râvileri olduğu, Hânî b. Hânî'nin ise *Sünen* müelliflerinin râvileri arasında yer aldığı şeklindeki değerlendirme için bk. *Müsned* [Arnaût], II, 159-160, 264. dipnot) doğrudan Hz. Ali'nin ifadesini taşımaktadır. Buna göre Hasan, Hüseyin ve Muhassin'in doğumları münasebetiyle Hz. Peygamber kızının evine gidip, "Oğlum bana gösterin, ona ne isim koydunuz?" diye sormuş, her defasında "Harb" cevabını alınca bunu beğenmeyerek bilinen isimleri vermiştir. Bu rivayet, Şii müelliflerinin çocuğun anne karnında iken öldüğü şeklindeki iddialarını çürütmektedir. Şia'nın ilk tabaka râvilerinden Süleym b. Kays'ın sahih rivayetlerinin bulunduğu kabul edilmekle birlikte söz konusu rivayetin yer aldığı *Kitâbü Süleym* isimli kitap hakkında Şii âlimleri tereddüt göstermiş, kendisini güvenilir sayan âlimler de bu kitabın uydurma sayıldığını ve buradaki rivayetlere güvenilemeyeceğini söylemiştir (Ebû'l-Kâsım el-Hûfî, VIII, 216-228). Şii âlimleri ayrıca Süleym b. Kays'tan bu rivayeti nakleden Ebân b. Ebû Ayyâş'ın zayıf bir râvi olduğunu belirtmiştir (*a.g.e.*, I, 141). Diğer taraftan İbn Hacer, Hz. Fâtıma'nın Ömer'in darbesi yüzünden Muhassin'i düşürdüğü yolunda bir rivayet nakleden Ahmed b. Muhammed b. Serî b. Yahyâ'nın yalancı olduğu hususunda ricâl âlimlerinin ittifak ettiğini aktarmıştır (*Lisânü'l-Mizân*, I, 268).

Sonuç olarak Ahmed b. Hanbel'in naklettiği rivayetin açık beyanı başta olmak üzere konuya yer veren Sünnî âlimleri Muhassin'in doğduktan sonra öldüğünü kaydetmektedir. İbn Ebû Şeybe'nin rivayetinde Muhassin'le ilgili bir beyan yoktur. Şii âlimlerinin ileri sürdüğü görüşlerin ise sübût açısından ikna edici olmadığı ve kendilerine has hilâfet telakkisini destekleyecek bir şekilde büründürüldüğü anlaşılmaktadır. Şiiler Muhassin'in hâtrısına özel makamlar tahsis etmiş, hakkında tâziyeler düzenlemiş, aşırı Şii fırkalarından Nusayrîler sabah namazını Muhassin'e ayırmıştır (Fığlalı, s. 152; *İA*, VIII, 510).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 98, 118; *a.e.* (Arnaût), II, 159, 160, 264; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 19-20; İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1409/1989, VII, 432; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 210-211; Ya'kübî, *Tarih*, II, 213; İbn Rüstem et-Taberî, *Tarih* (Ebû'l-Fazl), V, 153; a.mlf., *Delâ'ilü'l-imâme*, Beyrut 1408/1988, s. 28-29; Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî, *İşbâtü'l-vaşiyye*, Kum 1417/1996, s. 146; Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihâl* (nşr. Muhammed Fehmî Muhammed), Beyrut 1410/1990, I, 50-51; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, II, 119; Safedî, *el-Vâfi*, VI, 17; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), VI, 243; a.mlf., *Lisânü'l-Mizân*, I, 268; Feyz-i Kâşânî, *İlmü'l-yakîn*, Kum 1358 hş./1400, II, 686-687; Meclisî, *Biğârü'l-envâr*, Beyrut 1403/

MUHASSİN b. ALİ b. EBÜ TÂLİB

1983, XLIII, 170, 197-199; Ethem Ruhi Fiğlalı, *Çağımızda İtikâdi İslâm Mezhepleri*, İstanbul 1980, s. 152; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ teşânî-fi'ş-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, II, 152-159; M. Kâzım el-Kazvîni, *Fâtumatü'z-Zehrâ*, Beyrut 1404/1984, s. 324-327; Ebü'l-Kâsım el-Hûî, *Mu'cemü ricâli'l-hadîs*, Beyrut 1409/1989, I, 141; VIII, 216-228; Ahmed er-Rahmâni, *Fâtumatü'z-Zehrâ*, Beyrut 1411/1991, II, 519-544; İbrâhîm Emîni, *Örnek İslâm Kadını Hz. Fâtımâ* (trc. Fahrettin Altan-Seyyid Seccâd Hüseyîni), Kum 1412/1992, s. 204-210; Âyide Tâlib, *Fâtumatü'z-Zehrâ*, Beyrut 1418/1998, s. 221-227; Louis Massignon, "Muhassîn b. Ali", *İA*, VIII, 510-511; M. Yaşar Kandemir, "Fâtıma", *DİA*, XII, 221.

İLYAS ÜZÜM

MUHASSİR

(محسر)

Mina ile Müzdelife arasında bir vadi

(bk. MİNA; MÜZDELİFE).

MUHAŞŞİ SİNAN

(bk. SİNAN EFENDİ).

MUHATAP

Osmanlılar'da padişahın huzurunda yapılan tefsir derslerine müzakereci olarak katılan âlim

(bk. HUZUR DERSLERİ).

MUHAYRÎK en-NADRÎ

(مخيريق النضري)

Abdullâh (el-Husayn) b. ez-Zübeyr b. Bâtâ en-Nadrî el-İsrâîlî (ö. 3/625)

Sahâbî.

Asıl adı Husayn olup İslâmiyet'i kabul edince Hz. Peygamber kendisine Abdullah adını vermiştir. Muhayrîk isminin mahiyeti hakkında kaynaklarda bilgi yer almamakla birlikte Huzâî bunun "mihrâk" kelimesiyle ilgisi olabileceğine işaret etmekte (*Tahricü'd-delâlâti's-sem'iyye*, s. 564), sözlüklerde bu kelimeye "cömert;

uzun boylu, yakışıklı" gibi anlamlar verilmektedir (*Lisanü'l-'Arab*, "hrk" md.). Aslen Medine'de yaşayan Benî Kaynuکہ kabilesinin Sa'lebe b. Fityevn kolundan olup Benî Nadîr yurdunda ikamet ettiği için Nadîr nisbesiyle anılmıştır. Muhayrîk, Tervat'ı iyi bilen ve geniş hurma bahçeleri bulunan zengin bir kimse idi. Resûl-i Ekrem, hem onun hem de Abdullah b. Selâm'ın dinlerini iyi bilmeleri ve selim bir fıtrata sahip olmaları sebebiyle İslâmiyet'i kabul edeceklerini umuyordu. Fakat Muhayrîk, muhtemelen dindaşlarının kendisine olan saygısından dolayı Uhud Gazvesi'ne (3/625) kadar dininden vazgeçmedi. Hz. Peygamber, Uhud Gazvesi için yola çıkınca Muhayrîk yahudilere Resûlullah'a yardım etmeleri gerektiğini söyledi. Onların, "Bugün sebt (şabat) günüdür, bu günde biz ona yardım edemeyiz" demeleri üzerine artık sebt günü diye bir şeyin kalmadığını belirterek Resûlullah'ın huzuruna çıktı ve müslüman oldu; ardından müslümanlarla birlikte savaşa katıldı. Bir süre sonra yaralandı ve mallarının tamamını Hz. Peygamber'e vasiyet etti, daha sonra da şehid oldu. Savaşa çıkmadan önce yakınlarına, ölmesi halinde mallarının tasarruf yetkisini Resûl-i Ekrem'e bıraktığını söylediği de rivayet edilmiştir (Taberî, II, 73).

Hz. Peygamber, Uhud Gazvesi'nden dönünce her biri sulak bölgelerdeki Benî Nadîr arazileri arasında yer alan Mîseb, Sâfiye, Dellâl, Hasnâ, Burka, A'vâf (A'râf) ve Meşrubetü Ümmî İbrâhîm adlı hurma bahçelerini 7 (629) yılında müslümanların kullanımı için vakfetti (İbn Şebbe, I, 111). Muhayrîk'a ait olan bu mallar, Benî Kaynuکہ'dan intikal etmiş olup Resûl-i Ekrem'in ailesi ve fakir müslümanlar için yaptığı harcamaların önemli kaynaklarından biriydi. Hurmalıklar daha sonraki dönemlerde halifelerin tasarrufuna geçti. Muhayrîk'ın hurma bahçelerinin Resûlullah tarafından müslümanlara vakfedilmesi İslâm'da ilk vakfı kimin yaptığı tartışmasını gündeme getirmiş, bazıları Hz. Ömer'in malını vakfetmesini, bazıları da Muhayrîk'ın Hz. Peygamber'e vasiyet edip onun da müslümanlara vakfetmesini ilk uygulama olarak kabul etmiştir.

İbn Sa'd, diğer kaynakların aksine Muhayrîk'ın İslâmiyet'i benimsemediğini, bu yüzden cenaze namazı kılınmadan müslüman mezarlığının bitişiğine defnedildiğini, Resûl-i Ekrem'in ona hayır duada bulunmadığını, onun için sadece, "Muhayrîk yahudilerin en hayırlısıydı" dediğini belirtmiş (*et-Tabakât*, I, 501), İbn Hacer'in *el-İşâbe'si* (VI, 57) dışında sahâbe biyografilerine dair eserlerde Muhayrîk'ın hayatına yer verilmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisanü'l-'Arab, "hrk" md.; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 501-503; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medineti'l-münevver*, I, 110-111; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), II, 73; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünûf*, II, 375; III, 287-288; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 241, 290; Ke-lâî, *el-İktifâ* (nşr. Kemâleddin İzzeddin Ali), Beyrut 1417/1997, I, 360; II, 78; Nevevî, *Şerhu Müslim*, XII, 82; İbn Kesîr, *es-Sire*, IV, 37-38; a.m.f., *el-Bidâye*, III, 237; Ali b. Muhammed el-Huzâî, *Tahricü'd-delâlâti's-sem'iyye* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1405/1985, s. 564; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), VI, 57; a.m.f., *Fethu'l-bârî* (Hatîb), V, 472; VI, 234; Bedreddin el-Aynî, *Ümdetü'l-kârî*, Kahire, ts. (İdâretü't-tubâati'l-müniriyye), XV, 20; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), III, 107-108; Abdülhay el-Kettânî, *Hz. Peygamber'in Yönetimi: et-Terâtîbü'l-idâriyye* (trc. Ahmet Özel), İstanbul 2003, I, 586-587.

İBRAHİM HATİBOĞLU

MUHAYYELÂT

(المخيلات)

Doğru ve kabul edilebilir olsun veya olmasın, insanda sevinç ve rahatlama yahut nefret ve sıkıntı duyguları uyandıran hükümler için kullanılan mantık terimi

(bk. BEŞ SANAT; ZANNİYYÂT).

MUHAYYER

(مخير)

Türk müzikisinde bir makam adı.

Türk müzikisinin çok eski makamlarından biri olup hüseyîni makamının incisi şeklinden ibarettir. Abdülbâki Nâsir Dede muhayyeri terkipler arasında zikreder. Dügâh perdesi üzerinde kurulu olan dizisi, bu perdedeki hüseyîni beşlisine hüseyîni perdesinde bir uşşak dördtlüsünün eklenmesiyle meydana gelmiştir. Dizi, tamamen hüseyîni makamı dizisinin aynısı olması sebebiyle bu makam basit makamlar içerisinde yer alır. Ancak muhayyer incisi seyirli bir makam olduğundan tiz durak muhayyer perdesi civarından seyre başlanır. Makamın güçlüsü de bu perde ol-

Muhayyer makamı dizisi (seyir alanı)